

EPISTOLA GUIDONIS ⁽³¹⁾

MICHAELI MONACHO

DE IGNOTO CANTU.

Beatissimo atque dulcissimo fratri Michaeli Guido, **A** behimus? absit. Nam et Apostolus, cum gratia Dei per anfractus multos dejectus et auctus. Aut dura sunt tempora, aut divinæ dispositionis obscura discrimina, dum et veritatem fallacia, et charitatem sæpe conculcet invidia, quæ nostri ordinis vix deserit societatem, quo Philistinorum concio Israeliticam puniat pravitatem, ne si mox fiat quidquid, ut volumus, adeo in se confidens periturus decidat animus. Tunc enim est vere bonum id quod facimus, cum nostro factori adscribimus omne quod possumus.

Inde est, quod me vides prolixis finibus exultatum, ac te ipsum, ne vel respirare quidem possis, invidiorum laqueis suffocatum. Qua in re simillimos nos cuidam dico artificis, qui cum Augusto Cæsari incomparabilem et cunctis inauditum sæculis thesaurum, flexibile videlicet vitrum, offerret, quia aliquid super omnes homines potuit, ideoque aliquid super omnes promereri se credit, pessima sorte jussus est occidi; ne si, ut est mirabile vitrum, posset esse durable, regius omni thesaurus, qui de diversis erat metallis, fieret extemplo vitabilis (32). Sicque ex illo tempore maledicta semper invidia, sicut quondam paradisum, et hoc quoque mortalibus abstulit commodum. Nam quia invidia artificis nullum voluit edocere, potuit regis invidia artificem cum arte perimere.

Unde ego inspirante Deo charitatem, non solum tibi, sed et aliis, quibuscumque potui, summa cum festinatione ac sollicitudine a Deo mihi indignissimo datam contuli gratiam: ut quos ego et omnes ante me summa cum difficultate ecclesiasticos cantus didicimus, ipsos posteri cum summa facilitate discerent, mihi et tibi ac reliquis adiutoribus meis æternam optent salutem, fiatque per misericordiam Dei peccatorum nostrorum remissio, vel modica tantorum ex charitate oratio. Nam si illi pro suis apud Deum devotissime intercedunt magistris, qui haec ab eis vix decennio cantandi imperfectam scientiam consequi potuerunt, quid putas pro nobis nostrisque adiutoribus fiet, qui annali spatio, aut si

behimus? absit. Nam et Apostolus, cum gratia Dei sit id, quod sit, cantat tamen: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona justitiæ.*

Securi ergo de spe retributionis insistamus operi tantæ utilitatis; et quia post multas tempestates rediit diu optata serenitas, navigandum est feliciter.

Sed quia diffidit tua de libertate captivitas, rei ordinem pandam. Summæ sedis apostolicæ Johannes, qui modo Romanam gubernat Ecclesiam, audiens famam nostræ scholæ, et quomodo per nostra antiphonaria inauditos pueri cognoscerent cantus, valde miratus, tribus nuntiis me ad se invitavit. **B** Adii igitur Romam cum domino Grunvaldo, reverentissimo abbate, et domno Petro Aretinæ ecclesiæ canonicorum præposito, viro pro nostri temporis qualitate scientissimo. Multum itaque pontifex meo gratulatus est adventu, multa colloquens et diversa perquirens: nostrumque velut quoddam prodigium sæpe revolvens antiphonarium, præstasque ruminans regulas, non prius destitit, aut de loco, in quo sedebat, abscessit, donec unum versiculum inauditum sui voti compos edisceret, ut quod vix credebat in aliis, tam subito in se recognosceret. Quid plura? Infirmate cogente Romæ morari non poteram vel modicum, æstivo fervore in locis maritimis ac palustribus nobis minante excidium. Tandem condiximus, mox hyeme redeunte me illuc debere reverti, quatenus hoc opus prælibato pontifici suoque clero debeam propalare.

C Post paucos dehinc dies Patrem vestrum atque meum D. Guidonem Pomposiæ abbatem, virum Deo et hominibus merito virtutis et sapientiæ charissimum et animæ meæ partem videre cupiens visitavi, qui et ipse vir perspicacis ingenii nostrum antiphonarium ut vidit, extemplo probavit et credidit, nostrisque æmulis se quondam consensisse pœnituit, et ut Pomposiam veniam, postulavit; suadens mihi monacho esse præferenda monasteria episcopatibus, maxime Pomposiam, propter studium, quod modo

nachum monachis præstare; cum præsertim Simoniæ hæresi modo prope cunctis damnatis episcopis, timeam in aliquo communicari.

Sed quia ad præsens venire non possum, interim tibi de inveniendi ignoto cantu optimum dirigo argumentum, nuper nobis a Deo datum, et utilissimum comprobatum. De reliquo D. Martinum priorem sacre congregationis, nostrumque maximum adiutorem plurimum saluto, ejusque orationi me miserum plurima prece commendo, fratrem quoque Petrum memorem memoris esse commoneo, qui nostro lacte nutritus non sine labore maximo agresti vescitur hordeo, et post aurea pocula vini confusum bibit acetum.

Ad inveniendum igitur ignotum cantum, beatissime frater, prima et vulgaris regula hæc est: si litteras, quas quælibet neuma habuerit, in monochordo sonaveris, atque ab ipso audiens tanquam ab homine magistro discere poteris. Sed puerulis ista est regula, et bona quidem incipientibus, pessima autem perseverantibus. Vidi enim multos acutissimos philosophos, qui pro studio hujus artis non solum Italos, sed etiam Gallos atque Germanos, ipsosque etiam Græcos quæsiere magistros; sed quia in hac sola regula confisi sunt, non dico musici, sed neque cantores unquam fieri, vel nostros psalmistas puerulos imitari potuerunt. Non ergo debemus semper pro ignoto cantu vocem hominis vel alicujus instrumenti quærere, ut quasi cæci videamur nunquam sine ductore procedere; sed singulorum sonorum, omniumque depositionum et elevationum diversitates proprietatesque altæ memoriæ commendare. Habebis ergo argumentum ad inveniendum inauditum cantum facilissimum et probatissimum, si sit, qui non modo scripto, sed potius familiari colloquutione secundum morem nostrum noverit aliquem edocere. Namque postquam hoc argumentum cepi pueris tradere, ante triduum quiddam eorum potuerunt ignotos cantus leviter canere, quod aliis argumentis nec multis hebdomadibus poterat evenire.

Si quam ergo vocem vel neumam vis ita memoriæ commendare, ut ubicunque velis, in quocunque cantu, quem scias vel nescias, tibi mox possit occurrere, quatenus mox illum indubitanter possis enuntiare, debes ipsam vocem vel neumam in capite alicujus notissimæ symphonie notare, et pro unaquaque voce memoriæ retinenda hujusmodi symphoniam in promptu habere, quæ ab eadem voce incipiat: utpote sit hæc symphonia, qua ego docendis pueris in primis atque etiam in ultimis utor:

C D F DED D'D C D E E EFGE D E C D

Ut queant laxis resonare fibris mira gestorum

Vides itaque, ut hæc symphonia senis particula suis a sex diversis incipiat vocibus? Si quis itaque uniuscujusque particule caput ita exercitatus noverit, indubitanter incipiat, easdem sex voces ubicunque viderit, secundum suas proprietates facila pronuntiare poterit. Audiens quoque aliquam neumam sine descriptione, perpende, quæ harum particularum ejus fini melius aptetur, ita ut finalis vox neumæ et principalis particule æquisonæ sint. Certusque esto, quia in eam vocem neuma finita est, in qua conveniens sibi particula incipit. Si vero descriptam aliquam symphoniam incognitam cantare cœperis, multum cavendum est, ut ita propria unamquamque finias neumam, ut eodem modo finis neumæ bene jungatur cum principio ejus particule, quæ ab eadem incipit voce, in qua neuma finita est. Ergo ut inauditus cantus, mox ut descriptos videris, competenter enunties, aut indescriptos audiens cito describendos bene possis discernere, optime te juvabit hæc regula.

Deinde per singulos sonos brevissimas subpositi symphonias, quarum particulas cum diligenter inspexeris, uniuscujusque vocis omnes depositiones et elevationes per ordinem in principis ipsarum particularum gaudebis te invenire. Si autem hæc attentare potueris, ut unius et alterius symphonie quaslibet volueris particulas modularis, omnium neumarum difficiles valde atque multiplices varietates brevissima et facili regula didicisti. Quæ omnia cum vix litteris utcunque significemus, facili tantum colloquio denudamus.

Sicut in omni scriptura xx et iv litteras, ita in omni cantu septem tantum habemus voces. Nam sicut septem dies in hebdomada, ita septem sunt voces in musica. Aliæ vero, quæ super septem adiunguntur, eadem sunt, et per omnia similiter canunt in nullo dissimiles, nisi quod alius dupliciter sonant. Ideoque septem dicimus graves, septem vero vocamus acutas. Septem autem litteræ non dupliciter, sed dissimiliter designantur hoc modo:

r. A B C D E F G a b c d e f g ^{a b c d}_{a b c d}.

Qui vero monochordum desiderat facere, et qualitates et quantitates, similitudines et dissimilitudines sonorum tonorumve discernere, paucissimas, quas subjecimus, regulas sumnoperè studere intelligere. In monochordo autem istis litteris vel mensuris disponuntur (33). r græcum, hoc est G Latinum pone in capite. Et inde incipiens totam lineam, quæ sonanti chordæ subjacet, per novem partes studiosissime divide, et ubi prima pars fecerit suam juxta Gamma primam litteram pone A. Ab ipsa prima similitudo

quatuor, et similiter signabis quartam D. Eodem modo sicut cum prima inventa est quarta, ita cum secunda invenies E quintam, et cum tertia F sextam, et cum quarta G septimam. Deinde rediens ad primam A ab ipsa usque ad finem in medio spatio invenies alteram primam a, et similiter cum secunda invenies alteram secundam b, et cum tertia tertiam c, sic et de reliquis ad eundem modum per diapason. Et ut de divisione monochordi in paucis multa constringam, omnes toni novem ad finem passibus currunt. Diatessaron vero semper quatuor passus facit, diapente tres, et diapason duos, quia his tantum quatuor dividimus modis. Deinde nota, quod inter secundam et tertiam vel inter quintam et sextam parvissima spatia fiant, quæ semitonia vocantur; inter alias vero voces majora intervalla sunt, et dicuntur toni A t. B s. C t. D t. E s. F t. G t.

Junguntur ad se invicem voces sex modis, tono, semitônio, ditono, semiditono, diatessaron, diapente. De tono autem et semitonio supra diximus. Ditonus autem est, dum inter duas voces duo sunt toni, ut inter tertiam et quintam, et reliquas.

Semiditonus autem dicitur, quia minor est ditono, cum inter duas aliquas voces est unus tonus et unum semitonium, D t. E s. F. Diatessaron autem dicitur de quatuor, cum inter aliquam vocem et quartam a se tuo sunt toni, et unum semitonium D t. E s. F t. G. Diapente dicitur de quinque, cum inter aliquam vocem et quintam a se tres sunt toni, et unum semitonium. D t. E s. F t. G t. a. Non aliter, quam his sex modis, voces junctæ concordant vel moventur; atque hi dicuntur sex motus vocum, quibus ad se invicem voces concordant vel moventur. Ea vero concordia, quæ est inter gravem aliquam litteram et eandem acutam, sicut a prima in primam, vel a secunda in secundam, diapason dicitur, id est de omnibus: habet enim omnes voces, et tonos quinque cum duobus semitoniis, hoc est, diatessaron et diapente. Hæc diapason in tantum concordet facit voces, ut non eas dicamus similes, sed easdem. Omnes autem voces in tantum sunt similes, et fa-

ciunt similes sonos et concordet neumas, in quantum similiter elevantur vel deponuntur secundum depositionem tonorum et semitoniorum: utputa prima vox A et quarta D similes et unius modi dicuntur, quia utraque in depositione tonum, in elevatione vero habent tonum et semitonium et duos tonos. Atque hæc est prima similitudo in vocibus, hoc est, primus modus.

Secundus modus est in secunda B et in quinta E. Habent enim utraque in depositione duos tonos, in elevatione semitonium et duos tonos. Tertius modus est in tertia C et in sexta F; ambæ enim semitonia et duobus tonis descendunt, duobus vero tonis ascendunt. Sola vero septima G quartum modum facit, quæ in depositione unum tonum et semitonium et duos tonos, in elevatione vero duos habet tonos et semitonium.

Et qui plene exercitati sunt in hac arte, possunt unamquamlibet symphoniam secundum hos quatuor variare modos, utputa, si quis unam symphoniam primum in voce prima A, et postea eandem incipiat in voce secunda, dehinc in tertia. Et secundum quod ipsæ voces diversam habent tonorum et semitoniorum positionem, sic variis modis secundum uniuscujusque proprietatem eam pronuntiet. Quod quidem facere valde est utile, et valde facile, hoc modo:

D F G G G G a FED.
 Tu Patris sempiternus es Filius.
 E G a a a a h G F E
 Tu Patris sempiternus es Filius.
 F a h h h h c a G F
 Tu Patris sempiternus es Filius.
 G h c c c c d b a G
 Tu Patris sempiternus es Filius.

Igitur curiose est intendendum de omni melo, secundum cujusmodi proprietatem sonet, sive in principio sive in fine, quamvis de solo fine dicere soleamus. Quædam autem neumæ repertæ sunt, quarum aptitudine hoc soleamus advertere, ut pote:

c
 a a a F
 D G E G F E DD C F G F F G a G
 Primum querite regnum Dei C F G F F E F E D.
 F
 D a CED DF D CFFF E E F E D C D F F E D C DD.
 Secundum autem simile est huic E D C D F F E D C DD.

Cum enim finito aliquo cantu hæc neumam ejus D phonia, quæ in eodem sono incipit, hæc possit similiter, et aliquando melius fieri. Cujus enim modi symphoniam quælibet symphonia adaptatur, ejus modi

qui in formulis tonorum non proprie sed abusive nominantur toni, cum modi vel tropi proprie dicantur.

Illud quoque debes agnoscere, quomodo in omnibus modis, cum grave fuerit melum, gravibus aptatur modulis vel melis. Cum vero alta fuerint mela, aliis melius conveniunt melis vel modulis. Ideoque habes in formulis modorum duas formulas in unoquoque modo. Prima namque et secunda formula primi est modi, tertia et quarta secundi, quinta et sexta terti, septima et octava quarti. Ideo enim octo toni dicuntur, quia octo habent formulas. Prima autem et tertia, quinta et septima formula quatuor modorum altos continent cantus; secunda vero et quarta, et sexta et octava eorumdem modorum gravia vel minus alta continent cantica. Unde Græci multo melius pro primo et secundo tono dicunt authentum protum et plagis proti; pro tertio et quarto authentum deuterum et plagis deuteri; pro quinto et sexto authentum tritum et plagis triti; pro septimo et octavo authentum tetrardum et plagis tetrardi. Quod enim illi dicunt protum, deuterum, tritum, tetrardum, nos dicimus primum, secundum, tertium, quartum. Et quod illi dicunt authentum, nos majorem et altum vel acutum nominamus. Plagin vero Latine subjugalem vel minorum vel gravem possumus appellare.

Has itaque modorum octo formulas præcipue debet scire, quisquis canendi peritiam vult habere, ut qualiter in singulis modorum cantibus qualibet neuma vel vox resonet, possit advertere. Præterea quamvis primam et secundam et tertiam vocem cum quarta, quinta et sexta concordare dixerim, in eo tamen differunt, neque omnes neumas similiter faciunt, quomodo a h c habent post se in depositione tres tonos, ante se in elevatione duos tonos: at vero D E F unum tantum in depositione habent, tres vero tonos in elevatione. Ideoque multi cantus ejusdem sunt modi, sed non ejusdem soni. Quidam autem minus plene pervidentes istam differentiam, adiungunt unam vocem in aculis inter primam et secundam, ut sint duæ secundæ, et veniant duo toni et unum semitonium post D E F sicut post a h c in elevatione; et rursus d e f acutæ possunt deponi duobus tonis, sicut a b c quatenus nulla sit differentia inter D E F et inter a h c , cum id, quod cantatur in a h c et in D E F possit cantari.

Ut autem singulis vocibus sua proprietas permaneat, melius est, ut cantuum inspiciatur natura; et cum cantus hos tres tonos videatur admittere, fiat hoc in F G a h . Cum vero post duos tonos non nisi semitonium sumit, fiat hoc in c d e f præsertim cum pro hujus vocis additamento maxima confusio nascatur simplicibus. Nam si duæ sunt secundæ post primam, cum ad alteram semitonio, ad alteram

A nium sequitur, de proto transit in deuterum; si autem duorum vel plurimorum modorum unam vocem esse liceat, videbitur hæc ars nullo sine concludi, nullis certis terminis coarctari. Quod quam sit absurdum, nullus ignorat, cum semper sapientia confusa quæque et infinita sponte repudiet. Quod si quis dicat, hanc vocem ideo esse adlegendam, ut gravis F sexta usque ad super quartam supra lineam ad a, per diapente possit ascendere, aut eadem sexta ad sub quintam descendere, illud quoque debet recipere, ut inter sextam F et septimam G alia vox addatur, ut naturalis secunda gravis B eleveatur ad quintam, et eadem acuta deponatur ad quartam. Quod quia a nemine est factum, hoc quoque a nemine est faciendum.

B Igitur, sicut ex ipsa monstratur natura, et per beatum Gregorium divina protestatur auctoritas, septem sunt voces, sicut et septem dies; unde et prudentissimus poetarum septem cecinit discrimina vocum; quam sententiam et ipsi philosophi pari concordia firnaverunt. Interea curandum est, ut sciatur de qualibet neuma, in quantis et qualibus sonis esse possit, vel non possit.

Potest enim fieri in tertio, et in sexto, et in septimo sono, quia hi tres soni duobus pariter tonis ascendunt, et ipsa symphonia duobus tantum sit modis.

Præterea septima vox cum tertia in elevatione concordat; utraque enim duobus tonis et semitonio, et item duobus tonis elewantur. Eadem quoque septima cum quarta concordat uno tono in elevatione, et in depositione tono et semitonio, et duobus tonis in utroque cantatur similiter.

C Prima quoque cum quinta omnes depositivas neumas communiter facit; deponitur enim duobus tonis et semitonio. Itaque hæc voces similes faciunt neumas, prima cum quarta; secunda cum quinta; tertia cum sexta; septima cum prima vel cum tertia. Nulla autem vox ultra quatuor elevationes vel depositiones habet, quia non potest gravari vel acui nisi ad secundam vel tertiam, vel quartam vel quintam secundum sex species, quas supra dixi, id est, tono, semitonio, ditono, semiditono, diatessaron et diapente. Nam cum vox aliqua ad secundam moveatur, aut sit tono, aut semitonio; cum vero ad tertiam, ditono vel semiditono. Ad quartam vel quintam non fit nisi per diatessaron et diapente. Intelliga præterea, quod in authentis ad octavas cantus a sua finali voce ascendit; descendit autem non nisi uno tono sub finali, excepto trito, qui a suo fine non deponitur, quia non habet sub se tonum, sed semitonium. In plagis autem a finali voce ad quintam descendimus et ascendimus, nisi sit, prolixior cantus, qui plagalem depositionem et authenticam elevationem habeat, quod tamen rarissime fit.

Principia quoque cantuum in omnibus illis voci-

auctoritate præsumpta; non autem sunt regulae firmitate distincta. Iud autem quis non intelligat, quod de vocibus quasi syllabae et partes et distinctiones vel versus fiunt? quæ omnia inter se invicem mirasavitatem concordant, tantum sæpe concordiores, quantum similiores.

Hæc pauca quasi in prologum Antiphonarii de modorum et neumarum formula rhythmicè et prosaice dicta musicæ artis ostium breviter, forsitan et

sufficienter aperiunt. Qui autem curiosus fuerit, libellum nostrum, cui nomen Micrologus est, quærat; librum quoque Enchiridion, quem reverentissimus Oddo abbas luculentissime composuit, perlegat, cujus exemplum in solis figuris sonorum dimisi, quia parvulis condescendi, Boetium in hoc non sequens, cujus liber non cantoribus, sed solis philosophis utilis est.

Ex licitè epistola.

TRACTATUS GUIDONIS (34)

CORRECTORIUS MULTORUM ERRORUM, QUI FIUNT IN CANTU GREGORIANO IN MULTIS LOCIS.

Ex cod. Tegernseen. sæc. XIV vel XV.

Multorum considerans errorem coactus sum Gregorii cantum, quem multis in locis plures enormiter depravarunt, Dei juvenine veris suis, finalibus scilicet, tropis adducere. Cogitavi dolens de diversorum in choro cavillatione, credentes se veram habere cantus semitam, alter alterum injuste maleque canere reprehendit, jactationem vero veritatis seu falsitatis, atque troporum finales, quos cernonimum depravatos, alter alteri minime secundum musicæ practicam assiguanans.

Multotiens etiam novi, quod per quorundam ignorantiam sæpius cantus depravatur, quemadmodum tam plures habemus depravatos, quos revera non ita, ut nunc in ecclesiis canunt, modulantis auctoritas protulit, sed pravæ hominum voces motum animi sui sequentium recte composita pervertere, perversaque in usum incorrigibilem deduxerunt adeo, ut jam pessimus usus servetur pro auctoritate et conservetur.

Sunt etiam plerique clerici vel monachi, qui artem musicæ jucundissimæ neque sciunt, neque scire volunt, et quod gravius est, scientes refutant et abhorrent, et quod si aliquis musicus eos de cantu, quem vel non rite vel in composite proferunt, compellat, impudenter irati obstrepunt, nec veritati adquiescere volunt, summique errorum suo conamine defendunt. Talium igitur bestialitati meo posse succurrere proposui, volens quemlibet cantum per eos depravatum terminis musicalibus suum ad tropium, non vocabulis græcis velut speculatione, sed positiva recitatione reducere. Plures etenim tropos

modos. Et tonum affirmat dici a tonando aut sonando. Ea igitur proportione, qua quis major numerus minorem superat, vel minor superatur a majore in gravitate ejusdem, et ejus vocis prior sonus superat posteriorem, vel posterior superatur a priori. Hic tonus contingit ex (sesqui) octava proportione, ubi major numerus, ut jam dictum est, minorem totum in se continet, et ejus octavam partem, ut octonarium novenarium.

Talibus speculationibus præsentèr omissis, etiam nominibus appellatis, scilicet proslambanomenos, hypate hypaton, item positiva declaratione, prout necessitas requirit, tantumque missarum solemnitatibus communiter insistimus, quem Gradale sancta mater appellat Ecclesia, non advertens multum aliquarum notarum subtractionem vel additionem, sed quosdam cantus, quod ad suos veros finales seu tropos perducere teneor, titulabo. Cantores vero et lectores hujusmodi, ut non arrogantem, rogitò, ne putent, sed ne tanti auctoris positio per depravatos totaliter obfusetur, hanc correctionem et productionem aliquantulum aggressurum.

Omnium quidem cantuum libri Gradalis prolixum esset errorem eradere, nam quidam in cantus inceptio, alii in medio, alii in fine, alii in troporum seu modorum elevatione depressioneque contra regulas musicorum peccaverunt, ut in hoc introitu: *Populus Sion*, quem plerique a finali inceptio in diapente elevant, quidam in c acuto sumunt principium, quidam in his dictionibus, scilicet: *et auditam faciet*, diversis modulantur modis, per quem errorem in magnam pervenit dictus introitus